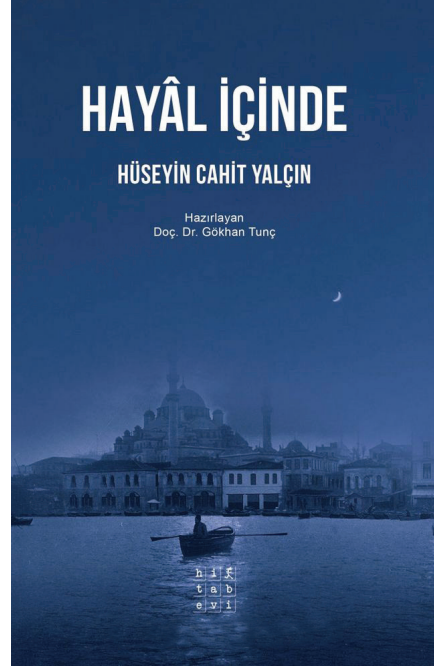

HAYÂL İÇİNDE: NİHAYET

Ömer Ayhan

- Hüseyin Cahit Yalçın, hem edebiyatımızın hem de siyasi tarihimizin kendine özgü isimlerindendi. Bununla birlikte edebiyatla sadece hayatının belirli bir döneminde ilgilenip eser vermesi, üzerinde yeterince durulan bir yazar olmasına ket vurdu. Siyasete gelince, edebiyata kıyasla 'uçucu' bir alan. Yaşadığı dönemde iz bırakan siyasetçiler, şayet tarihi dönüştürecek kudrette işler yapmamışlarsa sonraki kuşaklar için birer isim olmaktan öteye geçemiyorlar. Hüseyin Cahit Yalçın, hayatının son döneminde bir soruşturma için Mustafa Baydar'a verdiği cevaplarda, siyaseti edebiyata tercih ettiği için duyduğu pişmanlığı dile getirir. *Hayâl İçinde*, yazarın kaleme aldığı ikinci ve son romanı. İlk romanı *Nadide*, sonrasında edebî olarak tamamen uzaklaşacağı bir anlayış ile Ahmet Mithat etkisinde yazılmış bir romandır. Şimdi size Hüseyin Cahit Yalçın'ın on yıl içinde yayımlanan üç eserinin adlarını sıralayacağım. Kitap isimlerine baktığınızda ortak noktayı kolayca göreceksiniz. İlk öykü kitabı *Hayat-ı Muhayyel* (1899). 1901'de *Hayâl İçinde* neşrediliyor ve II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte basın dünyası hareketlenince tıpkı diğer Servet-i Fünun yazarları gibi edebiyata geri dönüş yapan yazar, bu defa öykü, deneme, fıkra gibi farklı türleri bir araya getirdiği *Hayat-ı Hakikiye Sahneleri*'ni yayımlatıyor (1909). *Hayat-ı Muhayyel* ile *Hâyal İçinde* hem isimleri hem de belli ölçüde içerikleriyle birbirlerini tamamlıyorlar. Hüseyin Cahit Yalçın, ileride *Hayâl İçinde*'nin kahramanı genç Nezih'in hayatın zorluklarıyla mücadele edeceği olgunluk dönemine dair bir roman yazmak istediğini ancak siyasete girişinden dolayı buna fırsat bulamadığını belirtmiştir. Yazılabilse romanın adı *Hakikatın Pençesinde* olacaktı. Denilebilir ki hayal ile hakikat, kimi zaman hemhâl olunan ve daha ziyade birbirine karşıt duran iki zıt unsur olarak yazarın imgeleminde bir sarkacın iki ucunu oluşturmuştur.

Hayâl İçinde talih-siz bir romandır. Talih-sizliği şurada: Edebiyat-ı Cedide'nin başını sayıca şairler çekmiştir. Gerçi günümüzde, 'genel okur' nezdinde o şiirlerin sadeleştirilmeden anlaşılması mümkün değildir. Sadeleştirilen şiirlerin edebî olarak ne kadar yara aldığıysa ayrı bir mesele. Genellikle beş yazar Edebiyat-ı Cedide'nin önde gelen nesir yazarları olarak kabul edilir. Halid Ziya Uşaklıgil, bugüne hak ettiği şekilde gelebilmiştir. Mehmet Rauf, *Eylül* sayesinde bugün de yaşıyor, kanaatimce diğer bazı eserlerine haksızlık yapılmıştır. Belki başka bir yazıda bahsini açarım. Adları Hüseyin Cahit Yalçın'dan sonra anılan yazarlardan Safveti Ziya'nın en bilinen eseri *Salon Köşelerinde* geç basılmıştır ama defalarca basıldığından günümüz itibariyle bilinen eserler arasına katılmıştır. Ahmet Hikmet Müftüoğlu ise Edebiyat-ı Cedide anlayışında fazla durmamış, Millî Edebiyat çizgisindeki eserleriyle günümüze ulaşmıştır. *Hayâl İçinde*, yazıldığı dönemde ilgi uyandıran bir eser ama yazarın anı kitabı bir tarafa ilk basımı 1922'de yapılan *Niçin Aldatılmış?* haricinde edebî eser vermemesi romanı sahipsiz bırakmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın arkadaşlarına göre uzun bir ömür sürmüş, 1957'de seksen iki yaşında vefat etmiş. Ancak dil devriminden sonra ilk dönem eserlerinin yeni yazıya aktarılması için hiç çaba harcamamış. *Hayâl İçinde*, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda yazılmış edebiyat tarihi çalışmalarında ve ders kitaplarında da kendisine yer bulabilmiş bir roman. Üstelik yayımlanışının üzerinden yarım yüzyıl geçtikten sonra bile unutulmadığı söylenebilir. Örneğin Mustafa Baydar'ın yukarıda sözünü ettiğim söyleşi dizisinde (*Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, 1960) Refik Halid Karay, romandan sitayişle söz etmiş. *Hayâl İçinde* ilkin Orion Kitabevi'nce basılmış (2012). Romanın, yayımlanışından ancak 111 sene sonra yeni yazıyla dolaşıma girebilmesi kuşkusuz bir talih-sizlik. Doç. Dr. Gökhan Tunç'un hazırladığı kitabın Hitabevi Yayınları tarafından tekrar yayımlanan baskısına zorlukla ulaşabildim. Gökhan Tunç açıklayıcı dipnotlarla birlikte kapsamlı bir ön söz yazmış. Ön sözün aynı zamanda işlevsel olduğunu da söylemeliyim. *Hayâl İçinde* ile *Araba Sevdası* ve bilhassa *Mai ve Siyah* arasındaki kimi benzer temalardan, ortak mekânlardan alıntılarla söz edilmiş. Karşılaştırmalı metin okumaları için çok uygun iki kitap oldukları yazıda açıkça görülüyor.

Hayâl İçinde'nin ana karakteri Nezih tahsiline devam eden bir genç. Duyguları düşünceleri henüz olgunlaşmamış bir karakteri romanın merkezine yerleştirilmesiyle birçok yazardan ayrı duruyor Hüseyin Cahit Yalçın. İlk romanı *Nadide*'de yine aynı yolu izlemişti. Duygu ve düşünceleri oturmamış karakterleri roman kahramanı yapmak risklidir zira karakterle belli ölçülerde özdeşleşme yaşamayı 'kötü bir alışkanlık' hâline getirmiş birçok okur dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi bizde de bolca mevcut. Gökhan Tunç, ön sözde Nezih'in toyluğuna binaen yerinde bir saptamayla eserin "bildungsroman" olarak kabul edilebileceğini, gelgelelim Nezih'in (tıpkı Hüseyin Cahit Yalçın gibi) çok erken yaşta kitabı ve çevirileri yayımlanmış bir karakter olması hasebiyle "künstlerroman" olarak nitelendirilmesinin daha doğru olacağını saptamış. *Hayâl İçinde*'nin hikâyesi oldukça sade. Nezih, Tepebaşı Bahçesi'nde rastladığı bir Rum kıza platonik bir ilgi duyar. Bu ilginin aşk olduğunu çarçabuk kabullenemez. Gelgelelim, cebi fazla para görmeyen bir öğrencidir ve Saraçhanebaşı'ndaki mütevazı aile evinde ikamet etmektedir. İlk yanlı bir bilgilendirilmeye adını Alis zannettiği İzmaro daima iki kız kardeşiyle birlikte "piyasa" yapar. Tepebaşı Bahçesi, Nezih'i âdeta bir sanat eserinin bıraktığı etkiyle sarsar, zihnini ve gönlünü daha önce bilmediği duygularla donatır. İki arkadaşıyla bahçeye ilk gelişinde henüz kızları görmezden önce ışık, müzik, insan kalabalığı onu çarpar. İzmaro'yla karşılaştığı ilk mekân olduğundan, imgeleminde Tepebaşı Bahçesi küçük bir cennet parçasına dönüşmüştür, parasızlık yüzünden gideemediği zamanlarda zihnini işgal eden alanı özlemle anar. Başta hızla serpilen hikâye bir süre sonra yavaşlıyor ve romanın son sayfalarına kadar da tempo bir daha yükselmiyor. Peki bu bir kusur mudur? Romanın aynı zamanda ve hatta öncelikle tıpkı *Eylül* gibi psikolojik roman olduğunu söyleyeceğim bu noktada. Nasıl ki *Eylül*'de özellikle Necip'in zihninde olup bitenlerin kılavuzluğunda ağır ağır yol alırsanız, *Hayâl İçinde*'ye de Nezih'in duygu ve düşünceleri damgasını vurur. Elbette önemli bir farkla: Necip'in aksine Nezih henüz olgunlaşmamış bir karakter olduğundan zihni gelgitlidir, mütemadiyen fikirleri değişir. Roman boyunca İzmaro'nun belki bir anlam verilemeyecek küçücük jestlerini bile 'seviyor, sevmiyor' diye papatya falı açarcasına yorumlayıp durur. Nezih'in hâlleri romanın son sayfalarına kadar böyledir. *Hayâl İçinde*, kitaba çok uygun düşen bir başlık zira Nezih'in duygu değişimleri âdeta gökyüzü gibidir. Nasıl ki gün içinde göğün renkleri değişip durur, Nezih'in duyguları da sanki gökyüzünü taklit ediyormuşçasına kendisini hayalî zaferlere sürüklediği gibi olmadık yenilgilere, düş kırıklıklarına da savrulur. Hüseyin Cahit Yalçın'ın başarısı, ne yapacağını kendisinin bile kestiremediği kafası karmakarışık Nezih'in tüm gelgitlerini başarıyla verebilmesinde. Üstelik henüz ikinci romanında, tıpkı sürekli olay akışının edebî bir eser için kaçınılmaz olmadığını da fark etmiş. Söz gelimi dramatik olayların sökün ettiği Tanzimat romanlarıyla hiçbir ilgisi olmayan "yeni" bir çizgi var romanda. Edebiyat-ı Cedide yazarlarının dil tutumu eleştirilebilir, II. Meşrutiyet sonrasında her biri dilde bir sadeleşmeye gitmiştir. Halid Ziya Uşaklıgil'in son yıllarında *Aşk-ı Memnu*'yu sadeleştirme girişiminin sonucu pek olumlu değildir ama elbette takdire şayan bir çabadır.

Keza Mehmet Rauf, 1920'li yıllarda kaleme aldığı romanlarda daha yalın bir dil kullandı. Hüseyin Cahit Yalçın, 1935'te yayımlanan *Edebi Hatıralar*'da, dilinin diğer Edebiyat-ı Cedide'cilere göre nispeten yalın olmasında bilinçli bir tercih aranmamasını, bunun bilgisizliğinden kaynaklandığını ifade eder. Elbette bugünden bakılınca Hüseyin Cahit Yalçın'ın dili de gayet tumturaklıdır, özellikle doğa betimlemelerinde bu durum öne çıkar. Ancak sadece Halid Ziya Uşaklıgil ile Mehmet Rauf değil, *Hayâl İçinde* ve *Hayat-ı Muhayyel*'deki öyküleriyle Hüseyin Cahit Yalçın da roman ve öykünün çok kısa denilebilecek sürede hızlı adımlarla 'modernleşmesine' katkı sağlamıştır. Bugünden bakıldığında bile *Hayâl İçinde*'nin biçim içerik ilişkisinde sarkan herhangi bir nokta görünmüyor. İzmaro'nun ardından Büyükada'ya gittiği bölümler bana göre kitabın en başarılı sayfalarını içeriyor. Hüseyin Cahit, hem Büyükada'nın sosyal ortamını maharetle çiziyor hem de Nezih'in yalnızlığını. Orayı biraz sonra kurca layacağız.

Nezih Büyükada'da akrabalarının yanında kalır, böylece İzmaro'nun izini sürebilecek, fırsat bulursa ona duygularını açacaktır. Hüseyin Cahit Yalçın'da ilginç denilebilecek bir yazar içgüdüğü var. Bilhassa *Hayat-ı Muhayyel*'de odasına azınlıkları almıştır. Üstelik sadece nüfusça yoğun olan Rumları değil, Levantenleri hatta İngilizleri öykülerine konu etmiştir. İlginçten kastım, onları ne milliyetçi duygularla ötekileştirmiş, ne de bir Batı hayranlığına kurban edip yüceltme yoluna gitmiş. Dikkatli ve duyarlı bir yazar merakıyla nüfus ve yaşam biçimi hesaba katıldığında marjinal kesimlere ilgi duymuş, onları anlamaya ve anlatmaya çalışmış. Böylelikle kimi zaman İstanbul'un fazla anlatılmayan mahalleleri de edebiyatımızda erken denilebilecek bir tarihte yer bulmuş. İzmaro'ya olan ilgisinde genç kızın yabancı olmasının bir katkısı yoktur. Romanın ortalarında üç kız kardeşin de zengin olmadıkları, durumu iyi olan amcalarına sığındıkları anlaşılır. Abartılı neşeleriyle üstünü örtmeye çabalasalar da giysilerinin eskiliği ekonomik durumlarını ortaya koyar. Her biri varlıklı birer eş peşindedir. Nezih'in Büyükada'daki yabancılığı yukarıda değindiğim gibi ustalıkla anlatılmış. İzmaro'ya denk gelemediği ilk günlerde adanın hiç bilmediği yerlerinde kaybolan, bir ağacın gölgesine sığınıp hayal kuran Nezih, bir yandan da daha o yaşta parasızlığın acısını duyar. Büyüka da bir zengin muhittir, akşam saatlerinde kızların oturduğu gazinoda bir şey içmesi gerekecektir. Cebindeki üç beş kuruşun hesabını yapar, bir bölümünü gün içinde mecburen harcar, öyle ki kaldığı evin küçük kızına, büyüklerinden para istetecek duruma düşer. İhtişamı, balo geceleri, gazinoları, görkemli mimarisi ve kozmopolit kalabalığıyla göz kamaştıran, kişilerin romantik duygulanımlarının açığa çıktığı anlara doğal plato vazifesiyle fon oluşturan doğasıyla aşına olduğumuz Büyükada'da güneş; kör edici ışığını çamların dalları arasından kolayca geçirerek Nezih'in hayallerini yerle bir eder. Öte yandan İzmaro ve kardeşlerinin sırf paralı aile çocuğu olduğu için filancanın oğluna güler yüz göstermeleri de Nezih'te öfke ve hayal kırıklığı yaratır. Paranın aşkın

---

önünde durduğunu ayrımsar, fırsat eşitsizliğinin kaybettirdikleri ve ileride esirgeyeceklerinin acısı, iliklerine işler.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın Büyükada'yla ilgili bence antolojilere girmeyi hak eden benzersiz bir öyküsü var. *Hayâl İçinde*'yi okurken ister istemez hatırladım. *Muallim* öyküsünde yine genç bir karakter biraz para kazanabilmek için Büyükada'da bir ailenin çocuklarına müzik dersleri vermeye başlar. Ancak tanık olduğu zenginliğe karşılık kendi yoksulluğu onu âdeta sosyalist düşüncelere iter. Bununla da bitmez, öykünün sonu düpedüz bir anarşizm tasavvurudur. Adayı ateşe verdiğini hayal eder ve imgeleminde hayat bulan şiddet onda bir rahatlamaya (katharsis) yol açar. *Hayâl İçinde*'de yazar, işi bu noktaya götürmüyor ancak Nezih'in doğaya (önce Tepebaşı Bahçesi, akabinde Büyükada) aşk sayesinde bambaşka bir gözle (duygularını sözcüklerle değil de imgelerle ifade edebileceği mekânlar olarak) bakmaya başlaması, beklenmedik biçimde zengin-yoksul ayrımının şiddetini hissetmesine yol açar. Romanın sonunda şehre dönen Nezih, ezan ve çan sesleri arasında şehrin (hayatın) kendisini ezdiğini hisseder. Edebiyat-ı Cedide yazarları Batılılaşma taraftarı dahası sözcüsü olarak kabul edildiler. Müzik tercihlerinden mobilyaya, roman ve öykülerindeki ayrıntılar bunu doğrulayabilir. Ancak sonradan en geniş yankısını Tanpınar'da göreceğimiz arada kalmışlık meselesi romanın finaline damgasını vurur. Yine de bu durumu ihtiyatla karşılamalıyız, zira Nezih henüz hayata atılmamıştır.

Hayâl İçinde, Nezih'in İzmaro ile ilgili uçsuz bucaksız hayallerinin, tasavvurlarının toplamı gibi gözüксе de gerçekçi anlayışla yazılmış bir romandır ve haki-kat hayale galebe çalar. Romanın sonunda, Nezih ile İzmaro'nun bir araya geldiği sahnenin zayıf kaldığını düşünüyorum. Nezih ile arkadaşları İzmaro ve kardeşleriyle ister istemez aynı masada bir araya gelir ancak bu beklenmedik yakınlaşma, yazarın Nezih'in daha ilk sayfalardan itibaren omuzlarına yüklediği gerilimden yoksundur. Bir de Fransızcadan yaptığı çevirileri yayımlanan Nezih'in Fransızca konuşmaması ve izlediği Fransızca oyunu anlayamaması, sözlük aracılığıyla da olsa o eserlerin nasıl yayımlanacak düzeyde çeviriler olduğuna dair soru işaretleri uyandırıyor. Ufak tefek kusurlarına rağmen *Hayâl İçinde*, hem değişik teması hem de bizde örneği az görülen başkarakteriyile edebiyat tarihimizde daha fazla yeri hak eden, okur tarafından kolayca ulaşılmasını dilediğim nitelikli bir roman.